

Det uforutsette som kreativt prinsipp i medskapende teater (og i livet for øvrig)

Aksel Øien

**Tanker fra arbeidet med teaterforestillingen
Idiotiens Historie Kapittel 1.**

Aktørene: Christoffer Bratseth, Halvard Damm Laupstad og Ingerid Trætteberg
Kostymer: Leo Thörn, Foto: Aksel Øien

Siden våren 2024 har en gruppe i Sjraffens tilrettelagte arbeids-tilbud Arbeidsfellesskapet utforsket funksjonshemmedes historie. Først og fremst som svar på et ønske om mer kunnskap om sin egen historie fra flere av medlemmene, men også som et scenekunstnerisk prosjekt som skal formidle historiene til et større publikum. Sist høst ble jeg derfor engasjert som teaterinstruktør og kunstnerisk leder, ansvarlig for å organisere og lede arbeidet frem til premieren som var i oktober. Nå er derfor en fin tid å se tilbake på året som har gått, og tenke over arbeidsprosessen jeg har ledet i lag med mine kollegaer her i Trondheim ved Sjraffen kultur- og kompetansesenter.

Fra arkivet til scenen

Lite var avklart fra starten. I forkant av sommeren hadde arbeidsfellesskapet fordypet seg i CRPD og enkeltsaker fra samtiden. Et arbeid jeg skulle bygge videre på, tilført min egen teaterfaglige ekspertise, med aktørene som med-

forskende skuespillere. Alt jeg visste var at vi skulle dykke ned i et enormt hav av historier. Så den første oppgaven ble nødvendigvis å finne ut hvordan vi skulle navigere oss på dette havet. Samtidig skulle jeg bli kjent med arbeidsfellesskapet og mine andre nye kollegaer. Siden jeg var ny rettet jeg meg inn mot hver enkelt aktør og deres personlige interesser i prosjektet, både som en inngang til arbeidet, men også som en måte å bli kjent med hver enkelt på. Vi startet med å søke etter hva vi ønsket å vite mer om, og hvilke medie-/arkivtyper enhver kunne tenke seg å bruke. Slik endte vi opp med å se dokumentarer og opptak av teaterforestillinger, lese bøker og nettartikler, samle bilder og lage plakater. Om temaer som tilrettelagt idrett, rettsforfølgelse i Norge og lokal historie fra Trondheim-regionen.

Vi møttes en gang i uken med tre timer på formiddagen til fordypning. I tillegg til meg selv og de tre aktørene hadde jeg bestandig med meg en kollega med bakgrunn som vernepleier. En å drøfte beslutninger vi som ledere måtte ta på vegne av gruppen, men også en å støtte seg til fortløpende i saker jeg selv ikke er kvalifisert til å bedømme. For det hvilte ofte et alvor over arbeidet. Skildringene vi fant var ofte dramatiske og emosjonelt krevende for alle. Arbeidet kunne derfor fort snu til å bli både utmattende, skremmende og demotiverende. Da var det viktig å være to, viktig å ha en å snakke med, en som kunne ta over eller en som kunne gi fri. Det var også stunder med oppløftende historier. Om rullestolramper i greske templer, om blinde og døve som

Fra prøvevisning av Idiотиens Historie Kapittel 1. ved Kultursenteret ISAK 26. mai 2025 F.v.: aktørene: Halvard Damm Laupstad, Christoffer Bratseth og Ingerid Trætteberg. Foto: Iven Celin Ålråk

spilte viktige roller allerede i tidlige bysamfunn, og om hvordan medmenneskelighet ble formidlet hos mange av de tidlige religionene. Dette, kombinert med det faktum at vi alle jobbet ut fra vår egen nysgjerrighet – kunne flytte oss vekk eller nærme oss materialet på våre premisser – var avgjørende i denne første fasen. Ganske snart var arkivet blitt omfattende med et tidsspenn på over 5000 år. Vi var i en god flyt, og behovet for å ta et neste skritt mot iscenesettelse meldte seg.

Som teaterinstruktør er jeg godt vant med å lede teaterprosesser der alle aktørene er medskapende. Dette er ikke konvensjonelt, det er kunstnerisk krevende

fordi en ikke nødvendigvis vet hva målet er, men det er også en utrolig kreativt stimulerende måte å jobbe på. Det foreligger ikke et ferdig skrevet manus, alt skal skapes underveis gjennom kollektive arbeidsmetoder, i vårt tilfelle med vårt arkiv som utgangspunkt. Prosessen mot å utvikle en slik metode for iscenesettelse begynte jeg ved å be hver og en i kompaniet dele en fortelling om en enkel, liten hendelse i livet. Deretter ba jeg dem selv å ta rollen som regissør for fortellingen, med bruk av oss andre som karakterer eller markører. Vi instruerte hverandre, fordelte roller og gjenskapte situasjonene i fortellingene våre. En enkel

oppgave som ga alle en sjanse til å lede hverandre i en medskapende prosess.

I den første runden så jeg at alle i gruppen iscenesatte situasjonene på realistiske måter, uten abstraksjoner eller metaforer. Så som neste del av øvelsen ba jeg derfor aktørene om å overdrive et sentralt element i fortellingen. Det førte blant annet til at en rødkledd badevakt på et supertårn ble til en drage. En effektiv endring, en teatralisert kroppsliggjøring av frykten for å hoppe fra ti-metern. Øvelsen var et eksempel på hvordan vi kunne skape mye ut av veldig lite – og at denne prosessen i seg selv ble målet med arbeidet, men mer om det senere.

Metoden ga oss et verktøy vi brukte for å teste ut historiene fra arkivet. Vi kunne finne frem en historie vi syntes var spesielt interessant, for så å diskutere og teste ut hvilke elementer av historien som kunne overføres til et symbol, en metafor eller annen lignende situasjon. Slik ble metoden også et kreativt prinsipp for oss. En inngang til å tenke og gjennomføre arkivet. På denne måten satt vi til slutt igjen med en plan for hvordan 13 historier skulle bli iscenesatt. 13 scener basert på historier fra middelalderen frem til i dag. Vi la planer om et dukkehus som skulle ta oss inn i fangekjellere, gasskamre og hemmelige loft. Vi gjemte oss under fjøsgulv og drømte om å filme et matprogram hvor maten ble behandlet som innsatte ved psykiatrisk asyl på 1930-tallet her i Trondheim.

Fra scenen til verden

Samtidig med dette arbeidet inngikk Sjiraffen et samarbeid med NAKU og Justismuseet i Trondheim. Organisasjoner

som først og fremst er viktige kunnskapsformidlere om funksjonsvarierte virkelighet både på lokalt og nasjonalt nivå. Med dem reiste jeg på ekskursjon til Danmark. Der besøkte vi blant annet Kellers Minde, Nordens største samling av anstalter for funksjonshemmede, eller vanføre hjem som det ble kalt her i Norge. Der fant jeg paralleller til våre egne historier fra Trondheim, særlig ved fremveksten av eugenikken mot slutten av 1800-tallet. Praktisert gjennom tvangsterilisering og tvangsabort langt inn på 1970-tallet, slik det også var her i Norge. Slike prosedyrer ble ofte utført i tro om at det var for det beste, enten for den såkalte pasienten eller samfunnet. Det er behandling vi i dag med rette skal fordømme, men det har vært min overbevisning at vi på samme tid er forpliktet til å forsøke å forstå årsaken bak handlingene. Sette oss inn i resonnementene for å gi plass til nyansene og vise de mer komplekse sidene ved historiene.

Det er dette de tre aktørene fra arbeidsfellesskapet skal formidle fra scenen. En av aktørene danser til opplesningen av brev skrevet av nordmenn for å fremme tanker om rasehygiene i et Norge okkupert av fascister. Aktørene har til felles at denne formen for idioti, for grenseløs ignoranse og mangel på medmenneskelighet, ville vært livstruende i dag. De skal også stå på scenen og bruke skjellsord de selv har kjent på kroppen. De skal sammen tre inn i rollen som den ignorante, eller idioten som de ble kalt i antikken, de som nektet å se verden fra en annen side enn sin egen. Slik skal vi fortelle om samfunnets idioti på en måte som ikke moraliserer, men engasjerer

Fra panelsamtale etter prøvevisning av Idiottens Historie Kapittel 1. ved Kultursenteret ISAK 26. mai 2025 f.v. Instruktør Aksel Øien, aktørene Halvard Damm Laupstad, Christoffer Bratseth og Ingerid Trætteberg, vernepleier Ørjan Eiken, daglig leder ved Sjiraffen Ragnhild Arntsen. Foto: Iven Celin Ålråk

til samtale. En samtale hvor vi ønsker å engasjere vårt publikum etter hver forestilling, for å gjøre dem kjent med historiene, diskutere og svare på spørsmål fra publikum. Disse samtalene er der særlig for å belyse gråsoner og kollektivt reflektere over problemstillingene som omgir personer med kognitive funksjonsvariasjoner i vårt moderne, komplekse samfunn.

Proessen er målet

Da jeg tok jobben for et år siden var mye usikkert. Jeg var ny på stedet, hadde aldri jobbet med personer med kognitive funksjonsvariasjoner før, og det var mitt ansvar å lede arbeidet inn i et fullstendig ukjent område. Alt lå åpent for oss å finne ut av sammen, og jeg innser nå at dette ukjente raskt ble målet i seg selv. For uvissheten skapte et mulighetsrom for alle oss å fylle. Metoden vi utviklet er eksempelet på dette, den gjorde oss i stand til å utforske og tolke historiene uten å være redde for å gjøre feil. Den la til rette for at alle kunne skape noe ut fra ens egne impulser. Dette er også en måte å jobbe på som oppfordret til at jeg som leder må unngå å søke et perfekt produkt, og heller lytte til hva vi skaper sammen. Det beror på en tro om at det aldri finnes noen fasit – aldri i kunsten, men også nokså sjeldent i livet for øvrig.

Sjiraffens slagord er «Mestring i fellesskap» og er det en ting som legger til rette for mestring, mener jeg det er tillit. Tillit jeg må gi aktørene til å løse oppgavene satt foran oss, uansett. Slik stiller jeg også krav og gjør oss ansvarlige for vårt arbeid. Krav som ofte blir holdt tilbake fra kognitivt

funksjonsvarierte i frykt for å være uomtenksomme eller respektløse. Dette er en forståelig frykt, men jeg ser det som et enda større svik om jeg ikke stilte krav, og heller gjorde jobben på egen hånd. Det er på ingen måte en enkel sak, for kravene må modereres – og jeg har mistet balansen mange ganger. I blant har jeg overkjørt prosessen, vært utålmodig og bestemt. Da er kollegaer viktige og en god samtalekultur i gruppen, slik at vanskelige situasjoner kan nøstes opp i for å finne tilbake momentet i arbeidet.

Denne tankegangen forsøker jeg å ta med meg i alt jeg gjør her på Sjiraffen. Den tvinger meg til å møte på jobben uten en fullstendig plan og et fullverdig mål, fordi vi skal skape det meste sammen, det er hva samarbeidet er i seg selv. Om jeg foregriper dette arbeidet kan det frata aktørene friheten til å bidra, og jeg kan risikere å miste dem av synet. Særlig fordi jeg mener at vi alle har ulike utsyn på verden. Derfor tror jeg også at dette er en tankegang som er overførbar til mange aspekter i livet, for vi har alle våre planer og mål, og må ofte samarbeide for å nå dem. Både med mennesker, og alt annet som omgir oss i hverdagen. Tanken på å slippe opp, gi plass til det uforutsette kan virke irrasjonell. Men jeg mener det er en måte å møte seg selv og alle andre med respekt på. Å vise tillit til omverden. Det er etter min mening en form for toleranse et fellesskap krever, og et effektivt middel mot all verdens idioti.

Idiotiens Historie Kapittel 1. hadde sin premiere på Dokkhuset i Trondheim mandag 6. oktober 2025.

Aktørene: Halvard Damm Laupstad, Christoffer Bratseth og Ingerid Trætteberg. Kostymer: Leo Thörn, Foto: Aksel Øien

